

© Irina Petras, Laura Poantă, 2018

Petru Poantă

***Efectul „Echinox”
sau despre echilibru***

Editura ȘCOALA ARDELEANĂ
Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48
Redacția: tel 0364-117.252; 0728.084.801
e-mail: office@scoolaardeleanacluj.ro, redactie@scoolaardeleanacluj.ro
Difuzare: telfax 0364-117 246; 0728.084.803
e-mail: difuzare@scoolaardeleanacluj.ro, esadifuzare@gmail.com
www.scoalaardeleanacluj.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POANTĂ, PETRU

Efectul "Echinox" sau Despre echilibru / Petru Poantă. -

Cluj-Napoca : Editura Școala Ardeleană, 2018

ISBN 978-606-797-275-7

821.135.1.09

Editor: Vasile George Dâncu

Coperta: **Laura Poantă**

Tehnoredactare și corectură: Irina Petras

Cluj-Napoca, 2018

Cuprins

Precizări.....	5
Fenomenul Echinox.....	13
Eroii.....	61
Efectul.....	140
Anexă	159

Respect pe iecții referitoare, bunăoară, la absența cîtorva minime comentarii asupra poetilor care urmează după primul val, mai ales că mulți dintre ei săn nume de referință în lirica română contemporană, de la Aurel Șorobetea, Mariana Bojan, Dan Damaschin, Ion Cristofor, Virgil Mihaiu, Nicolae Băciuț, la Marta Petreu, Ion Mureșan, Ioan Moldovan, Aurel Pantea, Mircea Petean, Dumitru Chioaru, Ioan Milea și.a. Tot astfel, lipsesc istoriciei și filosofiei, iarăși nume cu rezonanță: Andrei Marga, Liviu Zăpîrțan, Ioan Aurel Pop, Mihai Bărbulescu, Ovidiu Pecican, Marius Lazăr, Dan Rațiu, Ciprian Mihali, Ovidiu Mureșan. Nu apar, apoi, prietenii de început ai *Echinoxului*, cei care au publicat în revistă și i-au amplificat succesul public: Grigore Zanc, Tudor Cătineanu, Gheorghe Buș, Vasile Sălăjan, Nicolae Prelipceanu. Vreau să spun că n-am *exclus* pe cineva anume pentru a crea o imagine esențializată și convenabilă. Am descris dosarul Echinox, privilegiindu-i pe eroi și mărturisindu-mi, deocamdată, „slăbiciunea” pentru criticii pe care i-a produs echinoxismul. Iar dacă perspectiva mea asupra fenomenului echinoxist va lăsa cuiva impresia idilițării ori a mitizării, mă voi simți de-a dreptul flatat.

Fenomenul *Echinox*

În deceniul zece al secolului trecut, evenimentul literar, dacă nu cel mai consistent, în orice caz cel mai zgomotos din cultura noastră, rămîne dezbaterea despre canon. Si asta pe fundalul ofensiv generației '80, ofensivă care, abia acum, conștientizează și radicalizează bătălia canonica din postmodernism și modernism. Probabil un ecou al disputelor din mediile culturale americane, îndeosebi cele universitare, discuțiile despre canon au lăsat impresia mai degrabă a unei improvizări conjuncturale și a unui discurs predominant resentimentar. Dacă optzeciști au urmărit acreditarea publică și triumful postmodernismului, declarînd sfîrșitul neomodernismului, critici din alte generații s-au concentrat în principal asupra destrucțării unei aşa-zise ierarhii oficiale a valorilor din literatura contemporană. Noile criterii de evaluare au fost preluate în special din retorica anti-comunistă, cu toate stereotipurile sale. Cel mai frecvent folosit este „colaboraționismul” (termen inadecvat, de altminteri, ca și „gulagul românesc”). Aceasta devine operant îndeosebi în judecata asupra eticii scriitorilor și lui îi cad victime, pe rînd, G. Călinescu, Constantin Noica, Marin Preda, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Eugen Barbu, D.R. Popescu și.a. Intransigența morală declină uneori în isterie, în campaniile lui Gheorghe Gri-

gurcu, de pildă, ocultând aproape cu totul opera autorilor incriminați. Tot cu sens devalorizator, însă dinlăuntrul literaturii, colaboraționismului i se adaugă „evazionismul”, prin care sunt denunțate, în fond, încești modurile funcționale, necontingente și specifice ale creației. În sfîrșit, să reținem și bizarul concept „est-etică”, un substitut anxios, deși în aparență ludic, pentru *estetica*. El induce ideea unei configurații diferite a canonului literaturilor estice și, desigur, încearcă să impună alte norme în judecata de valoare. Se observă, astfel, că, prin aceste concepte, se urmărește marginalizarea criteriului estetic în actul de valorizare a literaturii, ceea ce înseamnă o reîntoarcere la un soi de sociologism reacționar în care accentul se pune pe funcțiile sociale și politice ale literaturii. Valoarea este preponderent determinată de conștiința politică, în speță de anticomunism. Acest fundamentalism ideologic (un echivalent posibil, pînă la un punct, al „corectitudinii politice” din SUA) nu a avut, totuși, impactul scontat, deși, în manualele școlare, s-au produs cîteva excomunicări scandaloase.

Dar aici nu mă interesează întreaga cazuistică a canonului din presa noastră literară. Problema mea este criteriul estetic, însă nu ca una de estetică generală, ci ca experiență creatoare a unei grupări literare care a avut vocație canonică. Este vorba despre gruparea *Echinox*. Cartea despre fenomenul originar echinoxist nu este neapărat o reacție la fundamentalismul ideologic la care m-am referit anterior. O scriu mai curînd dintr-un instinct de conservare și cu sentimentul regăsirii locurilor în care sensibilitatea mea adormită s-a întîlnit cu orașul și cu literatura. Anul 1968 este, pentru mine, în primul rînd un *loc*, într-un timp suspendat; un fel

de insulă mitică, unde erau posibile evenimente fondate și inițiatice. În acest adăpost miraculos s-a născut *Echinoxul*, ca o epifanie secularizată. Noi, primii echinoxisti, i-am trăit nașterea cu intensitatea unei revelații, într-un univers complet ritualizat, nefisurat de îndoieri și scepticisme. Existenței însăși i se substituia imaginea ei metaforică și estetizată. Spațiul acesta, devenit, pentru un moment, centrul lumii, mi-a marcat definitiv memoria afectivă și culturală. Mă întorc, aşadar, acolo, încercînd să-i identific metaforele esențiale, să-i găsesc sensurile originare, precum și relațiile cu lumea exterioară. Nu am sentimentul că e o desindere în infern, ci într-un tărîm fericit al „culturalismului”, acel culturalism despre care Gabriel Liiceanu spune în *Declarație de iubire* că „este ideea profană a mîntuirii prin cărțile citite și scrise. Este o voluptate a culturii care, descoperită, te face să te împlinești ca om”. Filosoful mai zice că o asemenea voluptate se învață de la un mentor, care, în cazul lui, a fost Noica. Generația mea, contemporană cu „școala de voluptate culturală” de la Păltiniș, nu a avut un asemenea îndrumător, însă a descoperit singură ceea ce G. Liiceanu lasă să se înțeleagă că a constituit privilegiul unei caste solitare.

Impulsul exterior, care m-a determinat să scriu acest eseu, vine de la două cărți: *Postmodernismul românesc*, a lui Mircea Cărtărescu, și *Canonul occidental*, a lui Harold Bloom. Sunt două atitudini polare: una „revoluționară”, cealaltă „conservatoare”; prima este un elogiu al decanonizării, a doua, o „elegie pentru canon”. Logicii lui și – și, a pluralismului postmodernist, i se opune logica lui sau – sau din cartea lui H. Bloom, care este, în fond, o

replică dată multiculturalismului și relativismului estetic impuse de ideologia „corectitudinii politice”. Postmodernistul Mircea Cărtărescu acreditează ideea „decăderii”, respectiv a socializării esteticului. (Prin „estetizarea integrală a vieții”, esteticul devine „slab”, accentul mutându-se pe „plăcere”). Pentru „conservatorul” H. Bloom, estetica rămîne „o problemă individuală și nu socială”, deci în afara oricărei ideologii. Iată expresia, cumva melancolică, a acestei rezistențe, pentru mine, legitimatoare: „Orice valoare care rezistă se constituie printr-un proces de influență interartistică, ce cuprinde componente psihologice, spirituale și sociale, elementul definitoriu rămînind însă cel estetic”. Criticul american nu se referă deloc la postmodernism. De altfel, modernismul și postmodernismul par să nici nu existe ca paradigmă. În viziunea sa, ele sunt cuprinse într-o singură epocă, numită „epoca haotică”. Asupra canonului în accepția lui Bloom și a criteriilor pe care le pretinde opera canonică voi reveni în eseul meu. Deocamdată, rețin că el vorbește despre tipul de valoare canonică care rezistă în timp, dincolo de diversele mutații la nivelul ideologiilor, inclusiv al ideologiei literare. Mircea Cărtărescu, în schimb, acceptă principiul istoricizării valorilor și, desigur, al criteriilor de evaluare a lor. O asemenea concepție pare să cadă sub influența evoluționismului sau, într-o altă perspectivă, a filosofiei contextului și contingentei. Astfel că *Postmodernismul românesc*, cu toate precauțiile afișate de autor, este încercarea de instituire a unor valori a căror superioritate ar consta în diminuarea („slăbirea”) elementului estetic. Noile valori sunt livrate exclusiv de generația optzecistă, singura sincronă cu modelul occidental, literatura de pînă la 1980 și cea rămasă în afara

poeticii postmoderniste fiind una anacronică, „tarido-modernistă”. În această logică, tradiția devine, în primul rînd, un uriaș de păzit de convenții (literatură „estetizată”), o „materie primă” pentru proiectul deconstrucționist și demitizator. Moderniștii, mai vechi și mai noi, au reacționat extrem de nervos la acest „manifest” legitimator și, în fond, deloc agresiv. În fapt, nu poate fi contestată realitatea unei poeticăi postmoderniste, numai că Mircea Cărtărescu o prezintă ca pe un fel de soluție providențială. Dar cartea a provocat multe antipatii de-a dreptul iraționale, dincolo de mesajul ei, deși, în aceeași perioadă, au apărut și alte studii, cel puțin la fel de angajante, despre postmodernismul românesc și despre generația optzecistă. Ion Bogdan Lefter este, bunăoară, autorul unui bine articulat scenariu de legitimare, sub forma unei insolite periodizări a istoriei literaturii române, precum și un ideolog plenant al „politicii corecte”. Mă întorc la Harold Bloom (menționez că volumul său a apărut în 1994, iar al lui Mircea Cărtărescu în 1999) și citesc: „Există tradiția conform căreia individul solitar și liber scrie pentru a-și desăvîrși condiția de muritor. Eu cred că individul, în încercarea de a fi liber și solitar, citește cu un singur scop: să se confrunte cu măreția. Această confruntare abia ascunde dorința de a participa la această măreție, care este baza experienței estetice numite cîndva sublim: încercarea de a transcende limitele. [...] A ne confrunta cu măreția prin literatură este un proces intim și scump și nu a fost prea apreciat de critică. Acum, mai mult ca oricînd, este demodat, fiindcă încercarea de a căuta solitudinea și libertatea nu este corectă politic, este egoistă și nepotrivită pentru societatea noastră angoasată”.

Respect pentru oamenii de știință și cultură
S-au făcut două „excomunicări”, prin omisiuni, din aceste cărți: una a literaturii române, la Harold Bloom; cealaltă a *Echinox*-ului originar, la Mircea Cărtărescu. Un comentariu despre cea dintâi ar fi incorect din moment ce nu știm dacă criticul american a citit ori nu vreun scriitor român. Referitor la a doua, ar fi de precizat: cu toate că nu se află printre precursorii literari („postmodernismul subteran”) ai optzeiciștilor, *Echinox*-ul nu este o anexă a „tardo-modernismului”, ci o grupare coerență care o precede și o face posibilă pe aceea a lui Mircea Cărtărescu. În deceniul săptă, gruparea, ca fenomen literar și social, însemna, dacă nu ne-apărăt o disidență, în orice caz o diferență – ostentativă. A fost o precedentă contaminantă. Mai mult, în ambianța echinoxistă a anilor '70 se naște „Școala Iudică” (cu Ion Vartic, Ioan Groșan, Radu G. Tepeșu, Ioan Buduca); o mișcare literară, de fapt, unde sunt demisticificate și parodiante cu cruzime stereotipurile și „miturile” derizorii ale realității cotidiene. Tematica lui Ioan Groșan descinde în capitală în 1979, deja formată în orizontul noii poetici. Nu vreau să afiliez *Echinox*-ul la „subterana” postmodernismului. Spun doar că el constituie, încă de la început, un fenomen literar distinct, cel mai consistent, prin durată și prin creațiile care îl reprezintă, după al doilea război mondial.

Acum, cînd scriu, istoria României comuniste e proiectată într-un imaginar consolidat, construit în principal pe interpretarea mitologică a ideologiei oficiale. Astfel, comunismul autohton a inventat un „discurs mitologizant” care a ocultat aproape integral „realitatea efectivă a vieții”, spune Lucian Boia în „Cuvînt înainte” la volumul *Miturile comunismului românesc*. Cu toate că nici unei ideologii „nu î-

lipsește o anumită doză de încărcătură mitologică”, în cazul comunismului avem de-a face cu un proces de dublare mitologică, „a miturilor originare prin contrarul lor”, respectiv a „determinismului” prin „voluntarism”, a iluziei prin minciună (în articolul „Cele două fețe ale mitologiei comuniste”). Mă interesează aici concluzia istoricului: „Chiar și acum, după prăbușirea comunismului, partea seducătoare a dublei sale mitologii îi protejează, fie și parțial, memoria, ca și cum dublul discurs, iluzia și minciuna ar fi susceptibile de a scuza epurarea și crima, sau cel puțin de a le confieri circumstanțe atenuante”. Să coroborăm pasajul cu următoarea observație: „Manualul de literatură română face pur și simplu abstracție de comunism în numele «autonomiei esteticului». Nimici nu s-ar gîndi să-i interpreteze pe Dante, Shakespeare sau Balzac în afara epocii lor; se pare că doar scriitorul român își depășește condiția terestră, înălțîndu-se în sfera absolută a artei”. Exigența sociologizantă a lui Lucian Boia e întrucîtva neliniștită, însă nu atât pentru privilegierea contextului în interpretarea literaturii, cât pentru denunțarea dogmatică a autonomiei esteticului. Aceasta nu-l poate legitima pe scriitorul român, căci, în realitate, el nu a trăit „în sfera absolută a artei”, ci a fost iremediabil determinat de „discursul mitologizant”. Ideea apare în același volum și la Eugen Negrici, criticul care și-a scris cele mai bune cărți chiar în perioada diabolicelor manipulații: „În chiar răstimpul radios 1965-1971, în care scriitorii ușurați, mirîndu-se de căă considerație, de căte avantaje și de căte libertăți au parte, ei se aflau în serviciul unei propagande care își schimbase doar obiectivul tactic”. Așadar, totul se reduce la o cinică manipulare, indiferent dacă scriitorii sănătății ori nu obediții. Dacă nu

lansa ea însăși teme literare capcană, ideologia comunistă era mereu pregătită să le confere și să le asimileze scenariilor sale mitologizante pe cele ivite din senin. Un asemenea tip de discurs, ideologizant la rîndul său, e resentimentar și nivelator. El elimină din start caracterul individual al experienței estetice. Valoarea estetică este creația unui individ anume și nu poate fi nici influențată, nici explicată prin formele de guvernare. Ele nu se află, însă, în stare pură, ci încorporată unei opere, unde polarizează niște valori auxiliare, unele dintre acestea putînd fi, într-adevăr, amprentate de spiritul epocii. Valoarea estetică, apoi, este actualizată prin valorile artistice, singurele, de fapt, analizabile. E uimitor, pe de altă parte, cum acești oameni inteligenți ignoră faptul elementar că literatura (creația, în genere) înseamnă ficțiune, iluzie, aparență etc. Scriitorul chiar își depășește condiția terestră, nu doar „se pare”, cum crede cu suficiență Lucian Boia. Până și adevărul, darmite frumosul, e o iluzie, spun atâtă filozofi subtili. A-l culpabiliza pe scriitorul român pentru o asemenea „voiță a iluziei” (Fr. Nietzsche) nu-i decât pură și simplă prostie. Există și agresiuni mai elaborate împotriva „estatismului” ori a „experimentalismului” din deceniul săptă și opt, precum în cartea *Modemitatea ultimă* a lui Caius Dobrescu. Anticomunismul autorului se inflamează aici pînă la contestarea istorică a oricărui gen de literatură, orientarea estetizantă, de exemplu, fiind numită o formă de „autism pe cît de miserabil, pe atît de arogant”, iar critica literară, „o critică obtuză, semidoctă, adeseori imbecilă”. Dar sub tăvălugul nihilismului sunt prinși și optzecișii, revolta axiologică părînd a fi generalizată asupra (aproape) întregii literaturi contemporane.

Nu fac un inventar al contestărilor și revizuirilor de tot felul (morale, ideologice, estetice). De reținut e că acest mod de relativizare a valorilor, precum și criticismul vehement (a cărui expresie radicală rămîne sintagma „Siberie a spiritului”, aplicată culturii din intervalul 1947-1989) sunt, în bună măsură, manifestări ale unui sentiment depresiv al marginalității. Dorința obsesivă de centralizare, de schimbare a identității naționale cu o nouă identitate, „europeană”, a provocat un soi de rău de apartenență etnică. La începutul anilor '90, „rușinea de a fi român” devine sloganul acestei bizare psihoze de care pare atinsă o elită compensată. Personalități formatoare de opinie demonizează naționalismul, fără nuanță și cu toate actualizările sale culturale. Ele creează imaginea unui popor amorf și rudimentar, „încrementit în proiectul” distopiei totalitariste și a cărui salvare n-ar fi posibilă decît prin spălarea memoriei sale stigmatizate. „Omul etnic” este echivalat cu un produs abstract al ideologiei național-comuniste și considerat un soi de supraviețuitor anacronic al unei culturi de tip tradiționalist. În spațiul strict al literaturii, corespondentul său ar fi scriitorul „tarدو-modernist”; este ficțiunea istorică a lui Mircea Cărtărescu, reprezentând tipul scriitorului desincronizat din anii '60-'70, cel care redescoperă parada modernismului tocmai atunci cînd Occidentul se despărțea de ea. Mai mult sau mai puțin explicit, „modernismul tîrziu” apare, astfel, nu doar ca un fenomen de interior, autohton, ci și ca unul de epigonism literar. Avem de-a face, și în acest caz, cu un subtil proiect de devalorizare, cu puține excepții, a literaturii contemporane de pînă la 1980, de cînd încep să se afirme optzecișii.